

לא להימשל כך: קווים לדמותה של הפוליטיקה הלא ממשלתית

מיכל גבעוני

החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב

ארגונים לא ממשלתיים מצטיירים לפעמים כשעיר לעזאזל של עידן הגלובליזציה. בשנים האחרונות מרבים להתריע על ההשלכות הפוליטיות והחברתיות של פעילותם, כשהיא מתנהלת במסגרת מדינת הלאום ובעיקר כאשר היא מתנהלת מחוץ לגבולותיה. ארגוני זכויות אדם, ארגונים הומניטריים ותנועות חברתיות חשופים לביקורת דומה. הם מואשמים בכך שפעולתם מחזקת בעקיפין אותם כוחות ומגמות שכנגדם הם אמורים להיאבק ומנציחה את הבעיות שהם מתיימרים לפתור. בספרות המחקר המוקדשת בשנים האחרונות לארגונים לא ממשלתיים מתורגמת אי-הנחת מפעילותם לדיון עקרוני במידת הפוליטיות שלה, או ליתר דיוק בפוליטיזציה ובדה-פוליטיזציה שהיא מגלמת. מצד אחד, הפעולה הלא ממשלתית נתפסת כפוליטית מדי או כפוליטית במוכח הלא נכון, בשל הזיקות המסועפות שהיא מקיימת עם ממשלות ועם מבני כוח דיפוזיים יותר. הטענה היא שבין שירצו ובין שלא ירצו בכך, ארגונים לא ממשלתיים משמשים קבלני משנה של גופים ממשלתיים, מתחזקים את יחסי הכוח שיצרו מלכתחילה את המצוקה שהם מבקשים להתמודד עמה, ובכלל פועלים באופן התואם להפליא את הגיון השליטה, הפיקוח וניהול החיים שמנחה את המדינה המודרנית. מצד אחר, הפעולה הלא ממשלתית נחשבת לא פוליטית מספיק: היא מוצגת כסוג חדש של פילנתרופיה, שמייצרת פתרונות קוסמטיים וחזיונות ראווה של סבל ופוטרת גופים פוליטיים מאחריות, אך גם כביטוי חדש של טכנוקרטיה, שנוהגת במצב פוליטי מורכב כאילו היה אתגר טכני ומשתיקה את בעלי העניין האמיתיים.

הדבר שעומד ברקע המהלך הביקורתי הזה, גם אם אינו נזכר בו במפורש, הוא ההבחנה התיאורטית בין ה"פוליטיקה" לבין ה"פוליטי", כלומר בין מה שאפשר לזהות כספירה מובחנת של החיים החברתיים, על התופעות, הארגונים והמוסדות האופייניים לה, לבין החתירה להציב סימני שאלה באשר לגבולות הספירה הזו ולהעמיד באור בעייתי יחסי כוח הנדמים מובנים מאליהם.¹ ארגונים לא ממשלתיים מוצגים כגורם הנתון בצבת הפוליטיקה ההגמונית ושבו בכללי המשחק שקובעים גופים ריבוניים, ממשלות וארגונים

¹ הבנה ברוח זו של הפוליטי מציעים, בנוסחים שונים, עדי אופיר (2001, 136), ז'אק רנסייר (Rancière 2004, 223–254), קלוד לפור (Lefort 2001) וארנסטו לאקלו (בתוך Edkins 1999, 1–6).

צבאיים או פרה-צבאיים, וכשחקן שאינו מצליח לעבור את רף הפוליטי ולאגור באופן ממש את הסטטוס קוו. ככלל, בתחומים מגוונים כמו יחסים בינלאומיים, סוציולוגיה ותיאוריה פוליטית, הדיון הביקורתי מניח שאין תקנה למצב הזה ומצייר את הרעיון של פוליטיקה לא ממשלתית מובחנת כמעין אוקסימורון. לכן נדיר מאוד למצוא בו ניסיונות להמשיג ולאפיין את הפוליטיקה הלא ממשלתית בתור שכזו, כלומר את הממד הפוליטי המובהק של הפעולה הלא ממשלתית שאינו נבלע לא בפוליטיקה של הכוח, ולא במיני שיח ופעולה אחרים שאינם פוליטיים ביסודם.

על אף הבעייתיות הכרוכה בפעולה הלא ממשלתית אי-אפשר לשלול לחלוטין את היומרה הפוליטית שלה, שכן אולי יותר מכל גורם ציבורי אחר כיום, ארגונים לא ממשלתיים עוסקים במסירות במה שאפשר לכנות "יצירת עניין". בין שהם פועלים בתחום הסביבה ובין שהם עוסקים בביקורת הכלכלה הגלובלית, בהומניטריזם או בזכויות האדם, הם חותרים להבליט תופעות שנדמות טריוויאליות או כאלה שמתחוללות הרחק מן העין, להפכן לעניינים מעוררי מחלוקת ולהציגן כבעיות בוערות, התובעות תשומת לב והתגייסות דחופה. הארגונים הללו רואים בדעת הקהל את בסיס התמיכה החומרי והמוסרי שלהם, וכך תורמים לטרנספורמציה במבנה האזרחות ולהופעתן של אפשרויות חדשות לקיום קוסמופוליטי. הם אורגים רשתות מסועפות של יחסי מחויבות אזרחיים, החורגים מגבולותיה של מדינת הלאום, בין צופים, תורמים, מתנדבים, פעילים, עיתונאים, פקידי ממשלה, דיפלומטים וקבוצות אוכלוסייה הנתונות בסכנת חיים קרובה ומיידית. היחסים הללו "צפופים, פוריים ועמידים יותר מיחסים הנולדים ממפגש אינטרסים", כפי שכתב הפילוסוף פייר בורץ במאמר שעסק בפעולה ההומניטרית (Bouretz 1994, 96), וגלום בהם ממד של עשייה קולקטיבית במובן שייחסה חנה ארנדט למונח "עשייה", מונח שאותו תפסה כקטגוריה המרכזית המבחינה את הפוליטיקה מצורות פעולה אחרות. יתר על כן, אף על פי שהם אינם שותפים במשחק הפוליטי במובניו המסורתיים – ואולי בשל כך דווקא – הארגונים הללו אינם חדלים להכות גלים בשדה הפוליטי. הם משפיעים על עמדות השחקנים הפוליטיים ועל סדר היום של הדיון הפוליטי ואף מובילים לשינוי בתבונה המדינית עצמה, שהולכת ומטמיעה בתוכה שיקולים הומניטריים, רגישות לזכויות אדם ומודעות לענייני סביבה. לכן, למרות הביקורת המשכנעת על ערכה הפוליטי של הפעולה הלא ממשלתית, אי-אפשר להתעלם מכך שהפכה לשחקן ראשי בפוליטיקה העכשווית בזכות הפוליטיזציה שהיא עושה בלי הרף לסוגיות שונות ומשונות.

במובן זה אפשר לזקוף לזכותם של ארגונים לא ממשלתיים את החייאת הספירה הציבורית בשליש האחרון של המאה ה-20. אבל בשונה מהתנהלותה של הספירה הציבורית כפי שהבין אותה יורגן הברמס, המדיום של הפעולה הלא ממשלתית איננו דיון רציונלי שנועד להוליד הסכמה על נורמות אוניברסליות שלאורן שופטים מעשי מדינה. ככלל, הפעולה הלא ממשלתית מתמקדת בפעולות קונקרטיות לנוכח בעיות קונקרטיות ומקנה לרעה המוחשית עדיפות על פני הכלל הרצוי. מטבעה היא אינה מתכנסת סביב סוגיות

יסוד או סביב טענות נורמטיביות שבאמצעותן יהיה אפשר לטפל בהן באופן מוסכם, אלא מתאפיינת בריבוי של עניינים ומאבקים שלעיתים קרובות קשה ליישב ביניהם. יותר משהוא מתנהל כמרחב סדור של דיון רציונלי, תחום הפוליטיקה הלא ממשלתית מתנהל כשדה, במובן שהקנה פייר בורדייה למושג, שדה שניטשים בו תחרות על הסמכות לייצג קורבנות, סיכונים, מצוקה ואי-צדק ומאבק על הדחיפות היחסית שלהם.

הקונקרטיות האופיינית לפעולה הלא ממשלתית והנטייה הריאקטיבית שלה הם המפתח להבנת ייחודה הפוליטי. הפוליטיקה הלא ממשלתית מתרכזת באופנים שהממשל פועל בהם למעשה ומאתגרת את תוצאותיהם ואת השלכותיהם המוחשיות: כך מאפיין אותה מישל פהר במבוא לכרך מאמרים שערך בנושא (Feher et al. 2007). פהר משתמש במושג הממשל במובן הספציפי שהקנה לו מישל פוקו, שהבין את הממשל לא כמוסד או כגוף שלטוני, אלא כפעולה מובנית שעיקרה בהכוונת התנהגויות ובהבניית שדה הפעולה האפשרי של יחידים או קבוצות. העניין של פוקו בממשל הפוליטי — המעודד התנהגויות מסוימות, מעצים אותן, ולא רק אוסר אותן ומדכא אותן — השתלב בחתירה שלו לחקור את מה שכינה ה"איך" של הכוח ואת הממדים הטכניים של הפעלתו. פוקו גרס כי השאלה הפוליטית הקריטית אינה מהו מקור הכוח, בסיס הלגיטימציה שלו או טבעו, אלא מהם האופנים הסדירים והשיטתיים שבהם הוא פועל לצורך עיצובם הסימולטני של יחידים כסובייקטים אחרים ואוטונומיים וכנתינים צייתניים וממושמצים. בסכמה שלו מוקצה למדינה מעמד מיוחד, בתור גוף שמאז העידן המודרני פרש את חסותו על עוד ועוד יחסי כוח מבוזרים שאותם לא עיצב או יצר בעצמו.

הפוליטיקה הלא ממשלתית מתמקמת בפער שסימן פוקו בין המדינה לבין יחסי הממשל. לטענת פהר, מאחורי מגוון הדאגות של הפעילים הלא ממשלתיים והקשת הרחבה של הנאמנויות האידיאולוגיות שלהם מאחדת אותם נחישות דומה: "לא להימשל כך" (שם, 14). הפוליטיקה הלא ממשלתית אינה נטפלת ללגיטימיות של הממשל או לאינטרסים הסמויים שעומדים מאחוריו, כמו להשפעותיו הניתנות לתייעוד על הגוף ועל החברה. היא שמה דגש על ממד ה"איך": איך מעסיקים, איך מנהלים תנועה, איך מתכננים ערים, איך מרפאים, איך מחנכים — באילו השלכות ובאיזה מחיר. לכן הכוח הממשלי שהפוליטיקה הלא ממשלתית יוצאת נגדו אינו בהכרח כוחו של הריבון: הפעולה הלא ממשלתית משקפת את האופי הדיפוזי, הרב-זרועי, הפרטני והמופרט של הכוח בזמן הזה, אדישה לשאלת מעמדו המשפטי הפורמלי של מי שמפעיל אותו ועוקבת אחריו בשלל האתרים החברתיים שהוא מותיר בהם עקבות. כך למשל ארגונים לא ממשלתיים מפקחים ומותחים ביקורת על תאגידים המפרים זכויות אדם, ואינם עוסקים רק בתייעוד הפרות על-ידי ממשלות או נציגיהן. בשני המקרים הם מתעניינים פחות בפרטים ובמוסדות המושכים בחוטים ויותר בתוצאות השיטתיות של פעולתם על מרחב הקיום ועל מרחב החירות של יחידים ושל אוכלוסיות. על בסיס זה סבור פהר כי אפשר לייחס לפוליטיקה הלא ממשלתית לכידות פנימית והיגיון מיוחד על אף ההבדלים הברורים בסדר היום, במניעים ובאופני הפעולה של תנועות

וארגונים שונים. הפוליטיקה הלא ממשלתית נבדלת מעשייה פוליטית מסוגים אחרים בדגש שהיא שמה על עובדת הממשל ועל עבודת הממשל. פעילים לא ממשלתיים אינם שואפים לתפוס את מקומם של המושלים הנוכחיים; אינם מתעניינים בקידום הממשל הראוי; ואינם חותרים לבטל אחת ולתמיד את ההבדל בין המושלים לנתיניהם וליסד חברה חופשית לחלוטין. הפוליטיקה הלא ממשלתית שקועה רובה ככולה בביקורת על הממשל כפי שהוא למעשה וביצירת כמה שיותר נקודות מגע שמהן אפשר לאתגר אותו. לכן, לטעמו של פהר, הפוליטיקה הלא ממשלתית ראויה להיחשב לפוליטיקה של הנתונים לממשל בתור שכאלו. דומה, עם זאת, כי בין הפעולה הלא ממשלתית לבין הממשל שהיא חולקת עליו מתקיימים יחסים מורכבים יותר. למעשה – וכפי שפהר מסייג בעצמו – פעילים לא ממשלתיים אינם אדישים לגמרי לעמדת הממשל או חשדנים לחלוטין כלפיה. אף שהם אינם חפצים בשותפות בשלטון, עבודת הממשל מפתה אותם, וברצוני להצביע על תופעה אחת שמדגימה זאת. ארגונים הומניטריים טרנס-לאומיים כמו רופאים ללא גבולות, אוקספם, CARE ואחרים אינם פועלים רק כבוקרים וכמבקרים של אופני ממשל, אלא גם ממלאים בעצמם פונקציות ממשליות באתרי המשבר שהם פועלים בהם. הארגונים הללו מנהלים מאל"ף ועד תי"ו את חייהם של עשרות אלפי פליטים המכונסים במחנות, אוספים עליהם נתונים דמוגרפיים, עוקבים אחר התפשטות מחלות מידבקות ואחר קבוצות סיכון הדורשות טיפול מיוחד, מחסנים, קובעים כיצד יאורגן מרחב המחנה ומי ישוכן היכן, ומשפיעים באמצעות הסיוע והטיפול שהם מעניקים על התנהגות הפליטים ועל יומרותיהם הפוליטיות. השותפות הפעילה של הארגונים ההומניטריים בביקורת על הקורבנות שהם מתיימרים לסייע להם ובעיקור הסובייקטיביות הפוליטית שלהם תועדה בהרחבה בספרות הביקורתית בשנים האחרונות. ואולם היחסים הדיאלקטיים שנוקמים בין עבודת הממשל הזו לבין ביקורת האפקטים של הממשל שההומניטריזם אמון עליה מתוקף אופיו הלא ממשלתי לא זכו לתשומת לב דומה. אחת המגמות המסקרנות בשדה ההומניטרי בשנים האחרונות – מגמה שהתחזקה בעקבות התרבותם של מה שקרוי "מצבי החירום המורכבים" בסומליה, ביוגוסלביה לשעבר, ברואנדה, בקונגו ובמקומות אחרים – נוגעת להפניית הפיקוח והביקורת שארגונים הומניטריים מפעילים על הממשל כפי שהוא למעשה אל הממשל ההומניטרי עצמו. מאז שנות התשעים ניכרת בארגונים הללו מודעות גוברת לתוצאות הלואי של פעולתם ולשימוש לרעה שעושות בשירותיהם תנועות גרילה, ממשלות מקומיות או מדינות מערביות בעלות אינטרס, מודעות שאין להפרידה מהופעתם של פורומים וערוצים מתוחכמים של ביקורת עצמית המתמקדת בהשפעותיהם המזיקות של הממשל ושל ההתערבות ההומניטרית. הביקורת העצמית הזו, שניתן לה ביטוי פומבי בהודעות לעיתונות, במאמרים, בראיונות ובימי עיון שהארגונים יוזמים, היא לטעמי הרבה יותר ממס שפתיים או מהתחזות. בדיבור הגלוי והכן על הבעייתיות הכרוכה בהיענות ההומניטרית משתקף דפוס פעולה שמאפיין את הפוליטיקה הלא ממשלתית לא פחות משמאפיינים אותה האתגור העקרוני שלה את מנגנוני הממשל או ההתפתות שלה לתפעל אותו בעצמה.

על דפוס הפעולה הזה ברצוני להתעכב כעת. השאלה היא אם מעבר לגישה הביקורתית שמאפיינת אותן – עימות עם התנהלות ממשלתית קונקרטי – אפשר לחלץ ממגוון ההתגייסויות הלא ממשלתיות רפרטואר אופייני של פרקטיקות שנועדו לקיים ולקדם אותה. האם ישנם אופנים מובהקים שהפוליטיקה הלא ממשלתית פועלת בהם כדי לתקוף את האופנים שהממשל הפוליטי פועל בהם, ושעל בסיסם אפשר להבדיל בין שתי הפרקטיקות הללו ללא כל תלות בכוונות המוצהרות של מי שמקיימים אותן? האם אפשר לדבר על טכניקות פוליטיות, מוסריות ואתיות של מאבק בטכניקות פוליטיות של כוח, שמקבילות, ואולי תואמות, להן? והאם אפשר לחשוב על הפוליטיקה הלא ממשלתית כעל תשלובת של טכניקות משני הסוגים?

את ההסבה של מושג הטכנולוגיה להקשר הפוליטי אנו חבים כמובן למישל פוקו. עדי אופיר החיל את המושג בעקבותיו על תחום הפעולה המוסרי ובאופן ספציפי על ארגונים הומניטריים. אופיר (2003) טען שטכנולוגיות ניהול האסון שפיתחו הארגונים הללו הן "טכנולוגיות מוסריות" משום שהן מודרכות בראש ובראשונה על ידי דאגה לזולת השרוי במצוקה. עד כה התעלמתי לגמרי מהממד המוסרי של העשייה הפוליטית הלא ממשלתית. אני סבורה שלענייננו אין צורך להכריע אם העשייה הזו היא פוליטית יותר או מוסרית יותר בטבעה, והדרך הנכונה לאפיין אותה היא כעשייה פוליטית-מוסרית, עם מקף מחבר. אני סבורה עוד, שעדי אופיר הצביע על מה שיכול להיחשב כתכליתיות (או כרציונליות) שמדריכה חלק נכבד מהפוליטיקה הלא ממשלתית, ולא רק את הפעולה ההומניטרית. עם זאת, כפי שהראה פוקו (Foucault 1988), התכליתיות היא רק ממד אחד באנליזה של טכנולוגיה, בין שמדובר בטכנולוגיה מדעית ובין שמדובר בטכנולוגיה אתית או פוליטית. לצדה יש לתת את הדעת על הדרכים להשגת התוצאה המקווה, קרי על האסטרטגיות הפרקטיות ועל טכניקות הפעולה.

בעיניי, הטכניקה שאופיינית יותר מכול לעשייה הלא ממשלתית העכשווית היא העדות. העדות היא מטבע לשון שפעילים משתמשים בה לעתים קרובות כדי לתאר את הפרקטיקה שלהם, והם מייחסים לה כמה מובנים שאינם חופפים בדרך כלל למשמעותה השגורה בשפת היומיום. למרות קרבתה לשיח המשפטי והמדעי ולנוהלי ביסוס האמת שלהם, עניין שאשוב אליו מיד, העדות כפי שהיא מיושמת וכפי שהיא נדונה בארגונים לא ממשלתיים אינה חופפת לעדות הראייה, ואינה מתגלגלת בהכרח בסיפור אירועים הנמסר בגוף ראשון ושואב את תוקפו מהצהרתו הפומבית של הדובר על נוכחותו במקום האירועים. אי-אפשר גם לזהות את העדות הפוליטית של הארגונים עם עדות הניצולים או עם עדות הקטסטרופה במובן שייחסה לה ההגות הפוסט-סטרוקטורליסטית. הערך המוסרי והפוליטי המוסף שלה שונה מאוד מזה של העדות הנמסרת למטרות זיכרון וצדק היסטורי, עדות המבקשת להנכיח במגוון אמצעים אסתטיים את האופי הטראומטי, הבלתי אפשרי לייצוג, של האירוע הקטסטרופלי. לאמיתו של דבר, אין להבין את העדות המיושמת במסגרת הפוליטיקה הלא ממשלתית רק כמבע או כמעשה דיבור. כמו כל טכניקה אחרת, העדות היא

העיקרון המארגן של מנעד רחב של פעולות והיגדים, ויש להבינה כמעין קוד או היגיון משותף שסוכך כמעט על כל מה שפעילים עושים כאשר הם פועלים באופן שאפשר לתייגו כפוליטי-מוסרי במובהק.

העדות היא טכניקה שמקורה אינו בשדה הפוליטי והיא אינה מוגבלת אליו. העדות הלא ממשלתית ירשה מובנים משפטיים ומדעיים שהוקנו למוסד העדות מאז ראשית העת החדשה לצד מובנים דתיים שדבקו בו מאז תקופת הנצרות המוקדמת. המטען הפרקטי והסמנטי הזה התארגן במסגרתה בתבנית חדשה; הוא התגבש לכדי שלושה נדבכים מרכזיים המרכיבים כעת את מעשה העדות ונוכחים בתמהיל ובהרכב שונה בתנועות ובארגונים מסוגים שונים.

הנדבך הראשון הוא נדבך הנוכחות: הכוונה לעצם ההימצאות במחוזות זרים, לצד קורבנות מרוחקים או במקומות המנותקים מסביבת החיים הרגילה של העד, גם אם הם מצויים בחצר האחורית שלו או מתחת לאפו ממש. במסגרת הפוליטיקה הלא ממשלתית, הנוכחות לצד הקורבנות נתפסת כבעלת משמעות רבה כשלעצמה, הן בעבור הקורבנות (שמבחינתם הנוכחות הזרה אמורה להתפרש כהפגנת סולידריות) והן מבחינת העד או העדה, שאמורים להיעשות, באמצעות השהות לצדם והקשר האינטימי והבלתי אמצעי שנוצר עמם, לאנשים טובים יותר. כך, התכלית של הנוכחות העדית אינה רק אפיסטמולוגית, אלא גם, ואולי בעיקר, אתית. היא אינה אמורה לשרת רק את גילוי האמת על המתרחש באזורי המשבר או באתרי המצוקה; מיוחסת לה תועלת מיידית הודות ליכולתה לחולל תמורה באופני הקיום של מי שנעשים לעדים. הדגש המושם על עובדת הנוכחות פירושו שבמסגרת הפוליטיקה הלא ממשלתית ההיעשות לעד מתחילה עוד לפני מעשה הדיבור העדותי ואינה מתכוננת אך ורק באמצעות הלשון, גם אם חוויותיהם המולשנות של העדים הן שפותחות צוהר להכרת החוויה העדית ומשמעותה.

הנדבך השני של העדות כפי שהיא מיושמת בשדה הפוליטיקה הלא ממשלתית נוגע לעבודת התיעוד ולאפיסטמולוגיה האמפירית שנלווית אליה. ארגונים לא ממשלתיים עוסקים בתצפית, באיסוף מידע ובגיבוש ידע הנוגעים במיטבם הן לתסמינים של יחסי כוח ומבנים חברתיים מעוותים והן למנגנונים העומדים בשורש הבעיה. העמדות שהם נוקטים והדוחות שכמה מהם מנפיקים מבוססים על עובדות נצפות ולעתים גם על עדויות ראייה ומרפררים לסמכות של הניסיון – בין שמדובר בחוויותיהם של הקורבנות ובין שמדובר בהתרשמויותיהם של העדים ששהו בשטח. משטר האמת התיעודי והאמפירי שמדריך את הפוליטיקה הלא ממשלתית הוא תמונת הראי של האידיאולוגיות הפוליטיות וסיפורי-העל שלהן. ההנחה היא שיש לגבות טענות ותביעות פוליטיות לא באמיתות ידועות מראש, אלא בעובדות בדוקות ובנתונים פרטניים. במובן זה, ארגונים לא ממשלתיים מתערבים בשדה הפוליטי בשם אמת אובייקטיבית שמצויה כביכול מחוץ לו. אם הנדבך הזה של העדות מבודד משני האחרים, הפוליטיקה הלא ממשלתית עשויה להיראות כפרקטיקה שמייבאת אל תוך המשחק הפוליטי, שריבוי הדעות והמחלוקת הן מטבעו, היגדים שזרים לו באופיים.

אלא שרק לעתים נדירות פעילים לא ממשלתיים מסתפקים בעבודת התיעוד או מחייבים אותה כדפוס פעולה בלעדי, שכן התיעוד והדיווח, גם אם הם אחד מאפיקי הפעולה המועדפים על הפוליטיקה הלא ממשלתית, הם עניין שלא חדל לעורר מחלוקת בחוגי הארגונים. לאמיתו של דבר, סגנון הדיבור שננקט במסגרת הפוליטיקה הלא ממשלתית הוא עניין שבעצמו עובר פוליטיזציה בחוגיה ומגויס כתו היכר המבדיל בין תנועות וארגונים. ארגונים לא ממשלתיים משתמשים בדיבור ככונשק פוליטי ראשון במעלה; אך הדיבור הזה אינו מסתכם בתיאור אובייקטיבי של מפגעים או של משברים, בסיפור אירועים עובדתי או בחוות דעת של מומחים. הטכניקה העדית כוללת עוד נדבך אחד, שאפשר לכנותו דיבור מחוצף, המגלם אפשרות קבועה לחריגה מהעדות העובדתית. דיבור כזה יכול לכלול גינוי, התקוממות, אזעקה, ביטוי חמלה או רחמים, תביעה להתערבות, ביקורת עצמית ועוד. מה שמשותף לכל אלה הוא הבלטתו של הסובייקט המעיד, שהוא לעתים קרובות ישות קולקטיבית – ארגון או תנועה המבקשים הכרה בסמכותם לדבר בשם הקורבנות – ולא פרט מזוהה. העמדתו של העד בקדמת הבמה מבדילה את העדות הפוליטית מעדות הראייה השגרתית, או מהעדות פראייה, שנוכחותו של העד בה אמורה להצטמצם ככל האפשר. לעדים הפוליטיים (כמו לעדים הניצולים) יש, וצריכה להיות, אג'נדה. במקרה שלהם, אדישות וריחוק יתפרשו כשערורייה, משום שמטרת עדותם אינה רק אימות של אירועי העבר אלא גם עימות עם דמותו של ההווה והשפעה על דמותו של העתיד. לכן, השיח של הפוליטיקה הלא ממשלתית כולל, בכוח אם לא בפועל, נקיטת עמדה מפורשות ויכולת לסייג ולשים בסוגריים את הרטוריקה העובדתית שארגונים רבים מזוהים עמה.

כדי ליצור עניין, ארגונים לא ממשלתיים נסמכים לעתים קרובות על צירוף כלשהו של נוכחות מסורה, של תצפית ותיעוד ושל דיבור מחוצף. ארגוני זכויות אדם (כמו Human Rights Watch או אמנסטי) מייחסים חשיבות מועטה יחסית לעצם הנוכחות של נציגיהם באתרי משבר או באזורי דיכוי, מתמקדים בתיעוד של פגיעות בזכויות האדם וביקורת על גופים שאחראים להן ומטעימים את המומחיות התחקירנית והמשפטית שלהם; ארגוני סביבה מסתפקים, מסיבות מובנות, בתיעוד מפגעים וסיכונים ובהתראה על השלכותיהם קצרות המועד או ארוכות הטווח; ואילו תנועות סולידריות וארגונים הומניטריים רדיקליים (כמו רופאים ללא גבולות ואוקספם) מתמחים בשלושת סוגי העדות ומקצים לכולם תפקיד במימוש המשימה הפוליטית והמוסרית שלהם. חשוב להדגיש כי העובדה שהעדות מתווה באופן חלקי לפחות את דפוסי המאבק הלא ממשלתי אין פירושה שהעדות היא דפוס פעולה מוסכם; ההפך הוא הנכון. העדות עצמה היא עניין שהדעות עליו חלוקות והוא מפלג שחקנים בשדה הפוליטיקה הלא ממשלתית, ועובדה זו היא ראייה נוספת לחשיבותה.

יוצא מכך שכדי לבחון בביקורתיות את הפעולה הלא ממשלתית לא די להצביע על כך שהיא מובילה לחיזוק הגורמים המזיקים שיצרו בה צורך ולטשטוש הממדים הפוליטיים, ההיסטוריים והחברתיים של מצוקה ושל סבל. נוסף על כך, יש להבין מהן ההשלכות של הפעולה הלא ממשלתית כשהיא במיטבה, כלומר כאשר היא ממלאת אחר מטרתה

המוצהרות ופועלת לא רק כנספחת של הפוליטיקה, אלא כצורת עשייה עצמאית המאתגרת את הנחות היסוד שלה. עיון רדיקלי בפעולה הלא ממשלתית צריך אפוא להוביל להצבת סימני שאלה בנוגע לטכניקה המרכזית שסייעה להפוך אותה למה שהיא — קרי לאחד האתרים המרכזיים, בתרבות בכלל ובשדה הפוליטי בפרט, שבהם מתנסחים חשד שיטתי וביקורת מתמדת כלפי הממשל כפי שהוא למעשה. חקירה שכזו צריכה להתעניין בטכניקות העדות השלובות בפעולה הלא ממשלתית, ולא רק בטכניקות הכוח, הממשל וניהול החיים שביישומן היא שותפה. עליה להשעות את האהדה המיידית שמעוררת העדות ולנסות להראות כיצד ובאיזה מחיר היא הפכה לאחת המסגרות המערביות ההגמוניות של התעניינות בבעיות פוליטיות מרוחקות ולכלי רב-עוצמה ליצירת עניין.

ביבליוגרפיה

- אופיר, עדי, 2001. "חברה אזרחית בעיר ללא הפסקה", יואב פלד ועדי אופיר (עורכים), ישראל: מחברה מגויסת לחברה אזרחית?, ירושלים ותל-אביב: מכון ון ליר בירושלים והקיבוץ המאוחד, עמ' 113–180.
- , 2003. "טכנולוגיות מוסריות: ניהול האסון והפקרת החיים", תיאוריה וביקורת 22 (אביב): 67–103.
- Bouretz, Pierre, 1994. "Entre éthique, juridique et politique: le triangle humanitaire," *Esprit* (Juillet 1994): 81–99.
- Edkins, Jenny, 1999. *Poststructuralism and International Relations: Bringing the Political Back In*, Boulder, CO and London: Lynne Rienner.
- Feher, Michel, Gaëlle Krikorian and Yates Mckee, 2007. *Nongovernmental Politics*, New York: Zone Books.
- Foucault, Michel, 1988. "Technologies of the Self," in *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault*, edited by Luther H. Martin, Huck Gutman and Patrick H. Hutton, London: Tavistock, pp. 16–49.
- Lefort, Claude, 2001. *Essais sur le politique: XIXe–XXe siècles*, Paris: Seuil.
- Rancière, Jacques, 2004. *Aux bords du politique*, Paris: Gallimard.